

соціального виключення, їх ефективність залежить від державної політики, спрямованої на забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, підтримку освіти та формування інклюзивного цифрового середовища. Інновації можуть стати реальним інструментом інтеграції вразливих груп і створення справедливого суспільства, лише за умови комплексного підходу.

Висновки. Вирішення проблеми соціального виключення є важливим завданням для уряду, оскільки безпосередньо впливає на добробут країни загалом. Впровадження інновацій та цифрових технологій сприяє розв'язанню цієї проблеми, однак потребує індивідуального підходу для різних верств населення. Створення соціальної рівності можливе тільки за умови поєднання технологічних рішень із соціальними, освітніми та правовими заходами, що забезпечують рівні можливості для участі кожного громадянина у суспільстві.

Узагальнюючи результати дослідження, можна надати наступні рекомендації:

- забезпечити рівний доступ до інтернету для всіх регіонів України;
- розвивати програми підвищення цифрової грамотності населення;
- сприяти партнерству між державою, бізнесом і громадським сектором у реалізації проектів цифрової інклюзії;
- забезпечувати розвиток цифрової інфраструктури.

Втілення в реальність запропонованих рекомендацій сприятиме забезпеченню рівноправної участі кожного громадянина в суспільному житті.

Список використаних джерел:

1. Cherenko, L. (2024, November 27). *Measuring poverty in the conditions of war in Ukraine* [Note]. Institute for Demography and Life Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine. In Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians, Workshop on Harmonization of Poverty Statistics, Geneva, Switzerland.
2. Рєвнівцева, О. В. (2008). Соціальне виключення: проблеми визначення та дослідження.
3. Дуб, М. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей.
4. Державна служба статистики України. *Опитування домогосподарств щодо доступу до Інтернету у 2021 році* / Головне управління статистики у Житомирській області. – Житомир, 2022.
5. Прокопчук, О. Т., Мальований, М. І., & Улянич, Ю. В. (2022). Інновації в системі соціального захисту. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва, (100), 2.
6. Шостак, Л., & Сур'як, А. (2025). Цифровізація економіки: вплив на структуру зайнятості та еволюцію трудових відносин. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, (2 (102)), 25-30.
7. Троїцький А.М., Іваній О.М. Інноваційні підходи до залучення громадськості у процеси прийняття рішень: механізми, що працюють / А.М. Троїцький, О.М. Іваній. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 2025.

Біла І.С.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
к.е.н., доц., завідувачка кафедри економічної теорії

ЕКОНОМІКА КОРУПЦІЇ: ПРИРОДА ТА ПРОЯВИ

Корупція є деструктивним явищем, що негативно позначається на всіх сферах суспільного життя, включаючи економіку, політику, правосуддя та соціальну взаємодію. Означені проблеми культивують глибоке відчуття несправедливості в суспільстві,

загострюються в умовах трансформаційних процесів і глобальних викликів, перед якими стоїть Україна та світ.

Економіка корупції – це розділ економічної науки, що досліджує сутність, прояви, причини, механізми, наслідки та методи боротьби з корупцією, використовуючи принципи, моделі та інструменти економічного аналізу. Виникає питання, що зумовлює вибір людини піддатися корупційним нахилам.

Традиційні підходи в економіці корупції зосереджувалися переважно на раціональній моделі вибору, де людина приймає рішення про корупційні дії, зважуючи очікувану вигоду (наприклад, розмір хабаря) проти очікуваних витрат (наприклад, розмір штрафу, помножений на ймовірність викриття). Тобто такий підхід до корупційних дій можна вважати формою «рентоорієнтованої поведінки», тобто такої, яка може нести, а може і не нести майбутні вигоди. Однак, варто зазначити, що таке порівняння можливе виключно в умовах підґрунтя – наявності хоча б якої влади.

Проте, останні дослідження поведінкової економіки доводять, що інституційні та економічні стимули (фактори раціональної поведінки) є лише частиною проблеми, і що поведінкові та психологічні (фактори нераціональної поведінки) чинники відіграють вирішальну роль у формуванні схильності до корупції (рис.1).

Рис. 1 Чинники формування схильності до корупції

Так, на рішення людей сильно впливають соціальні норми та «ефект наслідування». Якщо людина бачить, що більшість навколо беруть хабарі і не несуть покарання, це створює дескриптивну, тобто описову, соціальну норму («так роблять усі»), що значно знижує внутрішній моральний бар'єр. Ця норма створює хибне сприйняття «нормальності» корупції в середовищі, що діє потужніше, ніж формальні закони.

Крім того, на індивідуальному рівні діють психологічні упередження (як-от упередження оптимізму щодо ймовірності бути спійманим) та моральне відключення – виправдання нечесної поведінки. Моральне відключення дозволяє людині діяти корупційно, не втрачаючи позитивного уявлення про себе, використовуючи механізми на кшталт дифузії відповідальності – «це не моя провина, це система винна» – або сприйняття корупції як винагороди (наприклад, називаючи хабар «подякою» чи «подарунком») [1].

Таке розуміння природи корупції трансформує систему антикорупційних заходів, оскільки вимагає інтеграції чинників раціональної і нераціональної поведінки для розробки цільових втручань, спрямованих на зміну норм та психологічних установок. Наприклад, замість постійного акцентування на поширеності корупції, антикорупційні кампанії мають фокусуватися на позитивних нормах – наголошуючи, що більшість людей є чесними та що чесність є очікуваною та схвалюваною поведінкою. Останнє можна імплементувати через створення такого середовища прийняття рішень, яке підштовхує до чесності – етичні

декларації і згоди; демонстрацію нульової толерантності до корупції; культивування добросесної корпоративної культури, тощо.

Ще одним важливим питанням, яке потребує дослідження, на нашу думку, є питання суб'єктності корупції. Традиційно корупцію трактують як процес використання влади і пов'язаних з нею можливостей не на користь всього суспільства, а на користь окремих осіб або на користь певної групи осіб. Як бачимо, корупцію пов'язують із діями влади, але її природа не обмежується виключно діями органів державної влади та державних службовців. Корупція є значно ширшим суспільно-економічним феноменом, який проникає у всі сектори, де є дискреційна влада та можливість отримання приватної вигоди. Останнє підтверджує різноманіття її проявів:

- *приватна корупція*, яка охоплює неправомірні дії та неформальні платежі в приватному секторі (наприклад, хабарництво між співробітниками двох приватних компаній, «відкати» у внутрішніх закупівлях корпорацій, шахрайство менеджменту), що викривляє ринкові механізми, підриває конкуренцію та завдає шкоди інвесторам;
- *політична корупція* – ситуація, коли приватні інтереси (олігархічні групи, великий бізнес) впливають на формування законодавства та державної політики на свою користь, що є системним зловживанням владою на найвищому рівні;
- *корупція в міжнародних організаціях*, яка пов'язана із тим, що будь-яка структура, яка управляє великими фінансовими потоками або розподіляє критичні ресурси (гуманітарна допомога, гранти), є потенційним об'єктом корупційних зловживань;
- *адміністративна (побутова) корупція*, яка виникає на рівні щоденної взаємодії громадян чи бізнесу з чиновниками середньої та нижчої ланок, створюючи прямі фінансові витрати для населення та підриваючи довіру до державних послуг (наприклад, неформальні платежі для прискорення отримання довідок, ліцензій, дозволів);
- *корупція у сфері державних закупівель*, яка є одним із найбільш економічно руйнівних проявів, оскільки безпосередньо призводить до неефективного витрачання бюджетних коштів та завищення вартості послуг і товарів для держави (наприклад, фальсифікація тендерів, «відкати» за отримання державного контракту);
- *непотизм та кумівство* – форма зловживання владою, яка полягає у наданні переваг на основі родинних чи особистих зв'язків, а не професійних якостей, що знижує ефективність державного управління та руйнує принцип меритократії (наприклад, призначення родичів на посади без належної кваліфікації);
- *кризова корупція* як діяльність великої кількості бізнесменів в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих політичних зрушень або змін у країні (державні гарантії інвесторам, процес приватизації) тощо.

Таким чином, хоча державна влада і створює найбільші корупційні ризики через монополію на ухвалення рішень та розпорядження суспільними ресурсами, природа корупції полягає у зловживанні будь-якою формою довіреної влади, незалежно від того, де ця влада зосереджена – у державному апараті, корпоративному управлінні чи громадській організації.

Отже, корупція є явищем, що має подвійну природу, поєднуючи раціональні та нераціональні чинники. Сучасне розуміння корупції пов'язано із її трактуванням як широкого суспільно-економічного феномену, що підтверджується різноманіттям її проявів. Останнє є запорукою успішної протидії корупції, яка можлива лише за умови відходу від виключно економічно-правового підходу до цілісної стратегії, яка цілеспрямовано працює з інституційними ризиками, а також з індивідуальними та колективними психологічними установками, що живлять недобросесність.

Список використаних джерел:

1. Abraham, J., Suleeman, J., & Takwin, B. (2018). Psychological mechanism of corruption: A comprehensive review. *Asian Journal of Scientific Research*, 11, 587–604. URL: <https://doi.org/10.3923/ajsr.2018>